

Джордано Бруно

ЗА БЕЗКРАЙНОТО, ВСЕЛЕНАТА И СВЕТОВЕТЕ

Giordano Bruno

DE L'INFINITO, UNIVERSO E MONDI

София, 2018

Преводът е направен по изданието
Edizione critica delle *Opere Italiane*
di Giordano Bruno
a cura di Giovanni Aquilecchia

Италиански творби на Джордано Бруно
Поредица, ръководена от
Владимир Градев и Нучо Ордине

Opere Italiane di Giordano Bruno
Collana diretta da
Vladimir Gradev e Nuccio Ordine

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Богдана Паскалева, превод, бележки, показалци, 2018
© Нучо Ордине, въведение, 2018 (Nuccio Ordine, introduzione)
© Издателство „Изток-Запад“, 2018

ISBN 978-619-01-0240-3

**Giordano
Bruno**

**Джордано
Бруно**

**DE L'INFINITO, ЗА БЕЗКРАЙНОТО,
UNIVERSO ВСЕЛЕНАТА
E MONDI И СВЕТОВЕТЕ**

Traduzione dall'italiano
Bogdana Paskaleva

Превод от италиански
Богдана Паскалева

Con il patrocinio
dell'Istituto Italiano per gli Studi Filosofici
e del Centro Internazionale
di Studi Telesiani Bruniani e Campanelliani
„A. Segonds e G. Aquilecchia“

Con il contributo
dell'Istituto Italiano di Cultura

Със съдействието
на Италианския културен институт

СЪДЪРЖАНИЕ

Космология и философия на природата при Джордано Бруно (<i>Пепеляната вечеря, За причината и За безкрайното</i>) <i>Нучо Ордине</i>	7
---	---

ЗА БЕЗКРАЙНОТО, ВСЕЛЕНАТА И СВЕТОВЕТЕ

Встъпително писмо	43
Първи диалог	99
Втори диалог.....	151
Трети диалог.....	223
Четвърти диалог	291
Пети диалог	339

Библиография на използваните български преводи	421
Биобиблиография на Джордано Бруно	423
Показалци	
Предметен показалец на български	445
Именен показалец на български	454
Предметен показалец на италиански	455
Именен показалец на италиански	463

КОСМОЛОГИЯ И ФИЛОСОФИЯ НА ПРИРОДАТА ПРИ ДЖОРДАНО БРУНО

(Пепеляната вечеря,
За причината и За безкрайното)

Нучо Ордине

Философията на Джордано Бруно, наричана от самия него „ноланска философия“, започва с поставянето на изцяло ново начало, със създаването на една нова космология, способна да разкъса веригите на геоцентризма. Освобождаването на тази тук наша Земя от илюзорната ѝ неподвижност, от погрешите принципи на някаква изкривена философия означава и революционизация на схващането за вселената. Това означава да се сложи край на Аристотеловото разделение между подлунен и небесен свят. На мястото на подобно разграничение най-сетне ще се настани представата за единен космос, който ще бъде хомогенен, безкраен и населяван от неизброими светове.

За да дари облик на своя космологичен проект, Ноланецът се обръща към гениалното откритие на Николай Коперник. Издадено през 1543 г. в Нюрнберг, съчинението на Коперник *За въртенето на небесните сфери (De revolutionibus)* предизвиква ключовия обрат в областта на астрономията, доказвайки за първи път кръговото движение на Земята около Слънцето, и то с помощта на необорими аргументи от областта на геометрията и ма-

тематиката изобщо.¹ Само в рамките на няколко странички вече се откриват всички основни положения, достатъчни да сринат до основи геоцентричната космология, която в продължение на толкова векове се е радвала на свършено неоспорима доминация. Трактатът на Коперник обаче първоначално не успява да получи заслужената рецепция. Той се разпространява преди всичко в тесните кръгове на специалистите, без да предизвика особено широки дебати.

Освобождаване от оковите на геоцентризма

Едва публикуването на *Пепеляната вечеря* (1548) от Джордано Бруно, а малко по-късно и разсъжденията на Галилей ще дадат нов и сериозен тласък в разпространението на Коперниковата хипотеза.² *Пепеляната вечеря*, позната в две редакции, засягащи

¹ Относно различните теории за въртенето на Земята преди и след Коперник – вж. реконструкцията на Michel Pierre Lerner, *Le monde des sphères. II. La fin du cosmos classique*, Paris, Les Belles Lettres, 1997, 86–135. Също така Thomas S. Kuhn, *La rivoluzione copernicana. L'astronomia nello sviluppo del pensiero occidentale*, Torino, Einaudi, 1972. По темата за отношението между Бруно и Коперник: Ernan McMullin, *Bruno and Copernicus*, in: „Isis“, 78 (1987), 55–74; Rosmary Maspero, *Scienza e copernicanesimo in Bruno: principali orientamenti della critica dal 1950 ad oggi*, in „Rivista di storia della filosofia“, 1 (1989), 141–152; Miguel Angel Granada, *Introduction à Giordano Bruno, De l'infini, de l'univers et des mondes. Œuvres complètes. IV, texte établi par Giovanni Aquilecchia, notes de Jean Seidengart, traduction de Jean-Pierre Cavaillé*, Paris, Les Belles Lettres, 1995, XXX – XLIII; Luciana de Bernart, *Bruno e i „fondamenti“ filosofici della teoria copernicana*, in „Nouvelles de la République des Lettres“, II (1994), 47–74.

² „Какво е било разпространението на това учение извън Италия? Георг Йоахим Ретикус, ученикът на Коперник, го възприема, без обаче да го разширява, Райнхолд не заема еднозначна позиция, Каспар Пойкер го определя като хипотеза, Тихо Брахе го отхвърля, Местлин го приема сяпо. Само един учен в Германия, Кеплер, го огласява с несравнима смелост, посвещавайки му се във всички отношения [...]. В Италия, под различна форма и с различни трагични последици, двама души свързват името си с възхода на Коперниковото учение –

някои специфични пасажии от текста³ – е разделена на пет диалога с общо четирима участниците: Смито (английски благородник, по всяка вероятност Джон Смит), Теофило („философът“, изразител на собственото мнение на Бруно), Пруденцио („педантът“) и Фрула („никаквец“). В първите две части се поставят някои от въпросите в предстоящия дебат и се разказват обстоятелствата около вечерята, който ще се състои в дома на Фулк Гревил (приятел на сър Филип Сидни и покровител на Бруно), докато в третата и четвъртата се излага диспутът на Ноланеца с Торквата и Нундинио (двама от оксфордските аристотелици). Най-сетне, в петата част, по-детайлно биват разгледани основните положения от космологията на Бруно.

Началото на диалога придобива ключова символна стойност, доколкото авторът открито и недвусмислено възхвалява Коперник:

Той [Коперник] имаше дълбок, мислещ, внимаващ, зрял ум: човек, който не е по-долу от никой астроном освен по време и последователност, човек, който по естеството на своето съждение многократно

Джордано Бруно и Галилео Галилей.“ (Domenico Berti, *Copernico e le vicende del sistema copernicano in Italia nella seconda metà del secolo XVI e nella prima del XVII...*, Roma, G.B. Paravia, 1876, 76–77). Относно актуалността в преценката Бerti, който припознава единствено у Бруно и у Галилей някакво действително разбиране и доразвиване на *De revolutionibus*, както и относно разликите в техните две интерпретации на Коперник, вж. Maurizio Torrini, *Introduzione* a AA.VV., *La diffusione del copernicanesimo in Italia 1543–1610*, a c. di Massimo Bucciantini e Maurizio Torrini, Firenze, Olschki, 1997, 1–10. Също така вж. Michel-Pierre Lerner, *Tre saggi sulla cosmologia alla fine del Cinquecento*, Napoli, Bibliopolis, 1992; Miguel Angel Granada, *Thomas Digges, Giordano Bruno y el desarrollo del copernicanismo en Inglaterra*, in „Endoxa“, 4 (1993), 7–42; AA.VV., *Copernico e la questione copernicana in Italia dal XVI al XIX secolo*, a c. di Luigi Pepe, Firenze, Olschki, 1996.

³ Двете редакции са подробно обсъдени във фундаменталния труд на Джовани Акуилека *Последната редакция на „Пепеляната вечеря“ от Джордано Бруно* (Giovanni Aquilecchia, *La lezione definitiva della „Cena delle ceneri“ de Giordano Bruno [1950]*, in *Schede bruniane (1950–1991)*, 3–39; също и Id., *Le opere italiane di Giordano Bruno. Critica testuale ed oltre*, Napoli, Bibliopolis, 1991).

но превъзхожда Птоломей, Хипарх, Евдокс и всички, вървели по техните стъпки. Превъзхожда ги, защото се освободи от някои грешни предразсъдъци, да не кажа слепота, на общоприетата и простолюдна философия. [...] кой би могъл пълноценно да възвеличи този германец, който, без да обръща внимание на глупавото множество, стоя твърде срещу течението на обратната вяра? И не взе ли в ръцете си той, макар да бе почти напълно лишен от живи разсъждения, жалките и ръждясащи отломки, които му подаваше Древността, не ги ли почисти, не ги ли изправи, не ги ли свърза отново тъй добре със своята по-скоро математическа, отколкото физическа наука, че осмиваното, презираното, охулваното преди твърдение се оказа почитано, ценено, по-достоверно от противоположното и със сигурност по-подходящо за астрономическата теория и изчисления?⁴

Все пак възхвалата на Коперник не бива да ни заблуждава. Ноланецът ентузиазирано оценява значимостта на Коперниковите открития и строгостта на приведените от него доказателства, намира за изключителна интерпретацията му върху небесните явления, според която явленията всъщност потвърждават движението на Земята, осмивайки нелепостта на старата система на епициклите. Въпреки това – и този момент е ключов в разсъжденията на Бруно – хелиоцентризмът в *За въртенето на небесните сфери* (*De revolutionibus*) остава свързан със сковаващата представа за затворената вселена, за един космос, ограничен от всички страни от кристалната сфера на неподвижните звезди. Полският астроном действително извършва радикално нововъведение, но все пак го вписва в рамките на традиционната космология с цялата ѝ затвореност и ограниченост. Според Бруно той не успява да направи решителната крачка, която веднъж завинаги би разрушила всички граници и предели на вселената, а именно – чрез изкореняването на геоцентризма да достигне до необходимостта от освобождаване на природата и на живите същества от един космос, който всички възприемат от като задушавашо тесен

⁴ Джордано Бруно, *Пепеляната вечеря*, прев. Владимир Градев, изд. „Изток-Запад“, София, 2016, 76–81. За анализ на този откъс вж. Miguel Angel Granada, *L'interpretazione bruniana di Copernico e la „Narratio prima“ di Rheticus*, in „Rinascimento“, XXX (1990), 343–365.

затвор. С други думи, Бруно смята че ако се ослания изключително на математически изчисления и измервания, разумът (*ratio*) няма да бъде в състояние да схване из основи необходимите следствия от предлаганите от Коперник постановки:

Ала [Коперник] не отиде много далеч; по-голям математик, отколкото природоизпитател, той не можа да проникне толкова надълбоко, че да изтръгне от корен празните и неуместни принципи, а това би му позволило да премахне съвършено всички трудности и възражения и да освободи себе си и другите от толкова напразни дирения, за да съсредоточи съзерцанието върху сигурните и постоянни неща.⁵

Ето защо още от началните редове на *Вечерята* Бруно бърза да подчертае, че що се отнася до преценките и разсъжденията, той самият „не гледа с очите нито на Коперник, нито на Птолемей, а със своите собствени.“⁶ Тук той прави стриктно разграничение – наблюденията на някои „изтъкнати математици“, а също и на полския астроном, все учени, „които последователно от век на век, прибавяйки светлина към светлина, са ни дали достатъчно принципи.“⁷ Но това не е всичко: работа на философа е след това да проникне в смисъла на нещата, да разтълкува в дълбочина значението и следствията от така направените открития („[...] но не те самите, а други трябва да постигнат после дълбочината на смисъла зад думите“⁸).

Ноланецът се досеща, че представата за безкрайна вселена, лишена от център и граници, но изпълнена с неизброими светове, трудно може да се съвмести с изискванията на „изчисляващия разум“. Когато способността за измерване се сблъска с една действителност, която убягва на всяко измерване; когато изчисленията трябва да бъдат приложени върху неизчислими същности; когато изискванията за формализация предполагат определяне на формата на безформеното; когато многовековната представа за една затворена, ограничена, определена вселена става на пух и прах, възниква необходимостта от скок, от радикален обрат, кой-

⁵ Пак там, 78–79.

⁶ Пак там, 74–75.

⁷ Пак там.

⁸ Пак там.

то може да бъде мислен единствено в полето на философията:⁹ „едно е да се играе с геометрията, друго е да се доказва чрез природата.“¹⁰ Конструирването на „геометрия“ на безкрайното предполага въвеждането на измервателни процедури, отчитащи неопределеността, хаоса, безмерното. Това би означавало „да се потопим в дълбините“, да проникнем със силата на ума си до най-съкровените кътчета на природата.

И тъй, на работите на Коперник се гледа като на един вид „зоряване“, като пръв проблясък сред мрака на многовековно невежество. Те са уподобени на зора, предшестваща и „възвестяваща завръщането на слънцето на древната истинска философия.“¹¹ Ала на Ноланеца се пада задачата да срине веднъж завинаги огражденията на вселената:

Ето че той прекоси въздуха, проникна в небето, обходи звездите, премина границите на света, разпръсна въображаемите граници на първата, осмата, деветата, десетата и колкото и още да се прибавят сфери според построенията на кухи математици и сляпото виждане на простолюдните философи. Така той, в пълно съответствие със сетивата и разума, отвори с ключовете на своето всестранно дирене онези обители на истината, до които не можахме да имаме достъп; свали булото и показа гола природата; даде очи на къртиците; просветли слепите, неспособни да се съсредоточат очи, за да съзерцават своя образ в множеството, обгръщащи ги от вси страни огледала; развърза езика на немите, които не умееха и не смееха да изразят своите заплетени чувства; изправи хромите, които бяха неспособни да напреднат духом по недостъпния за нашето скверно и тленно устройство път; направи тъй близки за хората Слънцето, Луната и другите блуждаещи звезди, сякаш живеят на тях; показа приликите и разликите между далечните небесни тела и нашето, на което се намираме и с което сме съединени, и установи по-големи или по-малки са те от него; накрая ни отвори очите, за да видим божествената майка, която ни носи на своя гръб и ни изхранва, след като ни е произвела от своето лоно и в което винаги отново ни приема, и ни научи, че

⁹ По тази тема ключови са страниците, написани от Biagio de Giovanni, *L'infinito in Bruno*, in „Il Centauro“, 16 (1986), 10–11.

¹⁰ Джордано Бруно, *Пепеляната вечеря*, цит., 294–295.

¹¹ Пак там, 80–81.

не бива да я смятаме за неодушевено и безжизнено тяло, за някаква утайка на телесните субстанции. [...] Така знаем за толкова звезди, планети, божества, които, стотици и стотици хиляди, участват в служението и съзерцанието на първата, всемирна, безкрайна и всевечна причина. Нашият разум не е повече окован с веригите на осемте, десетте, десетте подвижни и измислени двигатели.¹²

В тези редове, изпълнени с героическо вдъхновение, можем да открием скицирани почти всички ключови елементи на „ноланската философия“. Бруно ни отвежда към предполагаемите граници на вселената и ни посочва, че никаква стена не огражда космоса и че нашата слънчева система е една от множеството подобни системи, които изпълват безкрайното пространство. Показва ни, че Земята не се намира в центъра, че човекът не е центърът на центъра и че самото понятие за център в абсолютен смисъл изобщо е измама. В безкрайната вселена не съществува център, такъв не се намира на никакво място, или по-право казано: тъкмо защото не се намира никъде, центърът може да бъде навсякъде. Оттук следва, че за център може да се говори само в относителен смисъл. Всичко това обаче води като свое следствие радикална промяна в начина ни на мислене, а именно – опитът за център може бъде изживяван единствено от отделния индивид. Вече е невъзможно да се говори за хора изобщо, за растения, за животни, за звезди изобщо, а само за ето този отделен човек, това отделно растение, това отделно животно, тази отделна звезда. Казано по друг начин, Бруно разрушава всички традиционни геоцентрични йерархии, разчиствайки терена от една ценностна стълбица, която отдавна е загубила всякакъв смисъл. В безкрайната вселена по-големите и по-малките струпвания от атоми трябва да бъдат оценявани като равностойни по значение. И най-дребната бълхичка може бъде в центъра на вселената на същото основание, на което приписваме това свойство на най-голямата планета. Пред лицето на неопределеността размерите нямат значение: „защото малките и нищожни неща са семена за големи и превъзходни дела.“¹³

¹² Пак там, 88–91.

¹³ Пак там, 54–55.